

Fragmenten van de Vlaamse

Roman van de Roos

(ca. 1300)

Over minnepijn en liefdesgeluk in de Middeleeuwen

Lessen in liefde voor lieden van toen en nu

Johan H. Winkelman

Fragmenten van de Vlaamse

Roman van de Roos

(ca. 1300)

Over minnepijn en liefdesgeluk in de Middeleeuwen

Lessen in liefde voor lieden van toen en nu

Johan H. Winkelman

2023

Inleiding	5	Ledigheid opent het deurtje naar de tuin	43
De Franse Rozenroman	5	• Wat is Ledichheit?	44
Twee auteurs	5	• De tuin van Plezier verbeeld	45
Het verhaal	5	Ledigheid vertelt over de tuin (BR)	46
Johann Wolfgang von Goethe	8	Schaars geklede danseresjes (BR)	47
Heidenroosje	8	Hoofsheid vraagt Jolijs ten dans (BR)	48
Aanranding?	9	Ijdelheid en hoofsheid (BR)	49
De Dietse bewerkingen	10	• Carole d'Amour verbeeld	49
De tekst		• De hofdans in Zutphen	51
Op weg naar de rozentuin	13	Narcissus en de fontein	52
De Brabantse Roos	13	Narcissus en Echo	52
Zijn dromen bedrog?	13	De jacht op het everzwijn	53
De dromer stapt uit zijn droom	14	• De weg naar de Andere Wereld	54
De Vlaamse Roos	16	Het spiegelbeeld	55
Ontmoeting met het liefdespaar	16	De spiegel der vreze	57
• Wat is elfsgedrochte?	18	Het liefdeszaad	58
Schaakmat	18	De rozentuin in beeld	60
• Schaken in de minnetuin	19	De God der Liefde en zijn werken	63
De klerk, Jolijs en Florentine	20	Jolijs verliefd op rozenknop	63
• Minnaar met Grote Liefdeskwaal	22	Pijl door hart	65
Venus, koninklijke godin	22	• Wat is een vazal?	67
• Venus als profaan insigne	23	Lessen in liefde	68
Mongeroen, de burcht van Cupido	24	Het aanzoek	68
De ik-figuur informeert naar Jolijs'	26	Verdere onderwijzingen	70
liefdesbelevnissen		• Verklikkers moet men de mond snoeren	73
Jolijs begint zijn verhaal	27	Wie vrijt, slijt	73
• Harba lori fa	29	La donna è mobile	77
De Tuin van Plezier	31	De Kerker der Minne	80
De ommuurde hof	31	Raadgevingen in liefdeszaken	82
Tien reliëfs op de muur	33	Een getrouwe vriend	82
Haat	33	Meer over vriendschap	83
Misdaad	34	Over slechte vrouwen	85
Laagheid	35	Over goede vrouwen	86
Hebzucht	36	Nog meer tips	88
Vrekkigheid	37	Bewaar uw geheim	88
Nijd	38	Samson en Dalila	89
Verdriet	39	Salomo's wijsheid	90
Ouderdom	40	Vóór en na het huwelijk	92
Schijnheiligheid	41		
Armoede	42		

Inhoudsopgave

De vroegste mensheidsgeschiedenis	95	De gevangenistoren	157
De oertijd (VR)	95	Het geheime achterdeurtje	157
• De oertijd: vrije seks?	95	Jolijs ontmoet Florentine in de toren	160
De oertijd (BR)	96	Jolijs wil de roos plukken	161
• De oertijd: Seks zonder hitsigheid?	99	Dangier verbiedt het	163
De oertijd in beeld	100	Florentine wijst Jolijs af	166
• Jeroen Bosch: Het valse paradijs	102	• Betekenisonderzoek	168
		Jolijs berispt	170
		Florentine weent, Jolijs knielt	171
Kennis der historie	103	Hein van Aken (BR)	173
Iedereen gelijk	103	Venus komt Cupido te hulp	173
Van dorper tot heer	105	De roos geplukt!	175
Over prinsen en koningen	106		
Handel en geld	107		
Raadgevingen aangaande vrouwen	109	Literatuurlijst	179
Prostitutie is verwerpelijk	109		
• Prostituee in lood en tin	110		
Ontrouwe vriendin	111		
Bewegingsvrijheid voor vrouwen	112		
Over huiselijk geweld	114		
• Huiselijk geweld in beeld	115		
De arme man	117		
Overspel	118		
De misstap	120		
Diana	123		
God der Liefde in actie	125		
Rijkdom weigert hulp	125		
Cupido troost Jolijs	129		
Cupido roept zijn baronnen te wapen	131		
• De verwekkers van de antichrist	134		
• Feodale maatschappij in beeld	135		
Het krijgsplan	136		
Rijkdom weigert opnieuw steun	139		
Goede krachten helpen	140		
Wetten der Natuur	144		
De vrijgeboren vrouw	144		
Over Natuur	145		
• Natuur aan het werk	147		
Vogel als voorbeeld	148		
De jonge hengst	150		
Jeugdzonde van Oude Vrouw	151		
Venus en Mars betrapt door Vulcanus	152		
Jaloezie	155		

British Library (=BL), Stowe 947, fol. 30v

Inleiding

De Franse Rozenroman

Twee auteurs

De illustratie links uit het handschrift British Library, ms. Stowe 947, f.30v toont ons de beide dichters van de Franse Rozenroman (FR) ('Roman de la Rose'), zittend aan hun schrijftafel, links Guillaume de Lorris, rechts Jean de Meun. Zij dragen de kledij van de monnik, een lange pij, op het hoofd een kalot (of monniksmutsje). Maar dit wil overigens niet zeggen, dat ze tot een geestelijke orde behoorden, mogelijk hebben ze wel de lagere wijdingen ontvangen. De pij is namelijk ook de werkkleding van de klerk (de clericus), de middeleeuwse schrijver. Zo'n schrijver was een geleerd man, had gestudeerd, mogelijk waren de heren opgeleid aan de Universiteit van Parijs. Op het perkament (de geprepareerde koeienhuid of iets soortgelijks) schrijven ze, zo laat de illustratie zien, hun aandeel aan het verhaal. Ze gebruiken daarbij een ganzenveer, die regelmatig wordt aangescherpt met het pennenmes dat in de linkerhand gereed wordt gehouden. De eerste auteur begon met ruim 4.000 verzen, de tweede knoopte een lange voortzetting hieraan vast en breide er nog zo'n 18.000 verzen aan. Het totaal aantal rijmende verzen van de roman bedroeg dus ongeveer 22.000 verzen. Een gigantische omvang!

De illustrator duidt hun werkzaamheden op subtiële wijze aan. De Lorris heeft zijn blad bijna vol, zijn werk zit er nagenoeg op. De Meun begint aan het vervolg, zijn blad is nog leeg. Over de beide schrijvers is weinig bekend. Guillaume de Lorris leefde de eerste decennia van de 13e eeuw (1200-1240). Hij is vermoedelijk afkomstig uit het dorpje Lorris bij Orléans, Jean de Meun leefde in de tweede helft van de 13e eeuw (1240-1305), hij wordt in verband gebracht met de dorpje Meun, aan de Loire. Jean deelt mee dat hij ruim 40 jaar nadat Guillaume zijn pen had neergelegd, het werk voortzette. Er wordt aangenomen dat hij de roman zo rond 1285 voltooide. De tekst werd razend populair, meer dan driehonderd handschriften, deels voorzien van prachtige illustraties, leggen daarvan getuigenis af. Ze zijn vooral afkomstig uit de 14e en 15e eeuw en worden bewaard in de British Library ©, zie: Medieval manuscripts blog, 'Images in the Public Domain', 22 February 2013.

Het verhaal

In de FR vertelt een ik-figuur over een droom die hij enige tijd geleden droomde. Hij was toen, zo vertelt hij, een jongeman van een jaar of 20. Het was in de maand mei, de bloeimaand. In die droom ziet de jongeman een prachtige roos. Hij is zo geboeid dat hij dromend uit zijn droom

Arsenal 3339, fol. 1r

stapt, om naar de roos op zoek te gaan. De roos blijkt meer te zijn dan een prachtige bloem, de roos verwijst naar een mooie jonge vrouw. Het doel van de zoektocht is het in bezit krijgen, het 'plukken' van de roos. Het dichtwerk wordt tot het genre van de droomallegorie gerekend. In het kader van een droom wordt een roos voorgesteld, die een metafoor blijkt te zijn, die later in de tekst regelmatig terugkeert. De metaforenreeks vormt een allegorie, of anders gezegd: een allegorie is een voortgezette metafoor.

Een illustratie uit een Frans handschrift, bewaard in de British Library (Arsenal 3339, fol. 1r) laat de

eerste etappe zien van de route, die de ik-figuur uit de roman op weg naar het reisdoel, de tuin van de heer Plezier, aflegt, want daar bloeit de begeerde roos. De afbeelding maakt duidelijk wat de ik-figuur, in de Franse tekst ook minnaar, of dromer genoemd, zoal beleeft.

(1) Linksboven ligt de ik-figuur in bed te dromen over een roos. (2) Vervolgens staat hij (in zijn droom!) op, kleedt zich aan, en gaat op zoek naar dit droombeeld. (3) Hij verlaat zijn woning en geniet buiten van de natuur, van de groene weide, de bloeiende bomen, de vogels. (4) Hij gaat aan de oever van een rivier liggen en bewondert de

glimmende kiezelsteentjes op de bodem. (5) Dan komt hij bij de muur van de 'Tuin van Plezier', waarop (gekleurde) reliëfs zijn aangebracht die personificaties van ondeugden (o.a. Haat, Nijd, Schijnheiligheid) of trieste leefomstandigheden (o.a. Verdriet, Ouderdom, Armoede) voorstellen. Ze maken aan bezoekers, al aan de buitenkant van de muur van de 'Tuin van Plezier' duidelijk, welke menselijke toestanden niet in de 'Tuin' thuishoren en daar dus worden geweerd. De reliëfs hebben, net als de duivelse grotesken aan de buitenmuren van een gotische kerk, een afschrikwekkende functie. De ik-figuur, die in al de stadia optreedt, is herkenbaar aan zijn blauwe bovenkleding die tot over de knie reikt (de zogeheten 'houppelande á mi-jambe') en zijn rode beenbekleding ('kousen'). Hij draagt op het hoofd een kaproen. Dat is een kap met uitlopende punt.

De ik-figuur wordt in de 'Tuin van Plezier' binnengelaten door een liefvallig, vrouwelijk personage, de Ledigheid. (Frans: Oyseuse). Hier, en ook later, worden in de roman abstracte begrippen als menselijke gedaantes voorgesteld. Na enkele belevenissen, waarbij vooral de rondedans ('Carole') indruk op de minnaar maakt, leert hij de God der Liefde (Amor, Cupido) kennen, die hem naar de rozenstruik brengt, waarop de begeerde roos groeit. Cupido treft hem met een van zijn liefdespijlen, die de schoonheid van de roos uitbeeldt. Het lukt de minnaar de roos te kussen, maar dit is tegen de wil van de machtige vrouw Jaloezie die om de rozenstruik heen een burcht laat bouwen, waarin Bel-Aceuil (Soete Ontfange, vriendelijke ontvangst) wordt opgesloten. Hier eindigt het deel van Guillaume de Lorris.

Het deel van Jean de Meun wordt vooral gekenmerkt door lange betogen en leerrijke exempels over liefdeszaken. De uitweidingen worden verteld door personificaties, zoals Vriend, Verstand, Natuur en Oude Vrouw, waarin vooral vrouwonvriendelijke kritiek wordt gespuid. Ook de kerk moet het ontgelden. Negatieve figuren, o.a. Schijnheiligheid (verkleed als pelgrim) en Gedwongen Onthouding (verkleed als begijn) treden op. Pas aan het slot wordt de verteldraad van het begin, de zoektocht van de minnaar naar de roos, weer opgenomen.

De God der Liefde besluit de minnaar te helpen bij de verovering van de roos en roept zijn vazallenleger bijeen. Op Rijkdom na is iedereen bereid het kasteel van Jaloezie, waarin de minnaar, de roos en Soete Ontfange gevangengehouden worden, te bestormen. Cupido's moeder, de godin Venus, komt te hulp. Ze steekt het kasteel van Jaloezie in brand. De bewakers, Dangier (=verzet, tegenspraak) voorop, vluchten. Soete Ontfange geeft toestemming aan de minnaar om de roos te plukken, de macht van Jaloezie is nu definitief gebroken.

Johann Wolfgang von Goethe

Heidenroosje

De FR met zijn bloemrijke beeldspraak heeft ook later nog grote invloed uitgeoefend op het Europese cultuurgebeuren. Het thema keert regelmatig terug. Het is mij niet bekend of Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), die eind 18e eeuw zijn beroemde gedicht: 'Sah ein Knab' ein Röslein stehen' maakte, de Franse Rozenroman kende. Goethe schreef rond 1770 het gedichtje. In die tijd verbleef hij in Straatsburg, waar hij Friederike

Brion leerde kennen, de knappe dochter van de pastoor uit Sessenheim. De liefdesrelatie met Friedrike was van korte duur. Goethe brak deze in 1771 af, toen hij haar, tijdens een afscheidsbezoek, de zo trieste mededeling bracht, dat het uit was tussen hen. Het gedicht 'Heidenröslein', dat pas in 1789 gepubliceerd werd, was Goethes poëtische reflectie op de korte liefdesontmoeting. Gemakshalve drukken we naast het Duitse origineel een Nederlandse vertaling af.

Nederlandse versie

't Knaapje zag een roosje staan,
't Roosje op de heide.
't Had zo'n kleurig kleedje aan,
Snel is hij er heen gegaan.
't Was of het hem beidde.
Roosje, roosje, roosje rood,
Roosje op de heide.

't Knaapje zei: Ik pluk u af,
Roosje op de heide.
't Roosje zei: Ik weer u af,
En ik prik u voor uw straf
Wilt gij dat ik lijde?
Roosje, roosje, roosje rood,
Roosje op de heide.

En het wilde knaapje brak
't Roosje op de heide.
't Roosje weerde zich en stak.
Maar de knaap rukt van de tak
't Roosje op de heide.
Roosje, roosje, roosje rood,
Roosje op de heide.

Duits origineel

Sah ein Knab' ein Röslein stehn,
Röslein auf der Heiden,
War so jung und morgenschön,
Lief er schnell es nah zu sehn,
Sah's mit vielen Freuden.
Röslein, Röslein, Röslein rot,
Röslein auf der Heiden.

Knabe sprach: 'Ich breche dich,
Röslein auf der Heiden.'
Röslein sprach: 'Ich steche dich,
Dass du ewig denkst an mich,
Und ich will's nicht leiden.'
Röslein, Röslein, Röslein rot,
Röslein auf der Heiden.

Und der wilde Knabe brach
's Röslein auf der Heiden;
Röslein wehrte sich und stach,
Half ihr doch kein Weh und Ach,
Musste es eben leiden.
Röslein, Röslein, Röslein rot,
Röslein auf der Heiden.

Aanranding?

We gaan van de Nederlandse vertaling uit. In dit gedichtje wordt een jongeman verliefd op een 'roosje', een 'heidenroosje'. Wat een merkwaardige combinatie, een mensenkind wordt verliefd op een bloem! Iedereen snapt het al. Het roosje staat niet voor zichzelf, maar heeft een verwijzende functie. Kortom, het is een metafoor. De bloem is een meisje, het meisje de bloem. Het is een vorm van beeldspraak. Iemand citeert een gedichtje over een kleine liefdesgeschiedenis, wie? De verteller wordt niet bij naam genoemd. Het verhaaltje wordt verteld in dichtvorm. Het gaat over een knaapje, dat een roos ziet, een roosje nog. Het bloempje groeit ergens op de heide. Een vrij ongewone plek zo'n dorre met hei begroeide vlakte. Maar wordt met het begrip 'heide(n)' niet iets anders bedoeld? Bijvoorbeeld 'weide', 'veld'? Hoe dan ook, een afgeplukte roos biedt slechts tijdelijk schoonheid, maar men zou ironisch over 'bloemen lijken' kunnen spreken. Ze groeien niet meer, ze bloeien niet meer, ze verwelken, en belanden in de groenbak.

In het bovengenoemd gedichtje is sprake van een aangeklede roos, ze heeft een 'kleurig kleedje' aan. Dit is toch kolderiek, nooit gezien, ongehoord. Tenzij de roos weer wordt opgevat als metafoor, dat wil zeggen dat de bloem voor iets anders staat en als beeldspraak moet worden opgevat, die verwijst naar een lief meisje. Met het 'kleurige kleedje' van de roos bedoelt de poëet eigenlijk de fleurige kledij van het meisje. De jongen loopt vlug naar het roosje, dat zich (als meisje), niet verbaast over zijn komst, het lijkt wel of ze op hem wachtte ('beidde'). Is het een wederzijdse liefde? Het vervolg is weinig

rooskleurig voor het roosje. De wilde knaap blijkt een op seks belust mannetje te zijn, dat doet wat hij wil, tegen de zin van het roosje in. Haar dreigement, dat ze hem zal steken, deert hem niet. Ook haar klacht dat hij haar eeuwig verdriet aandoet, heeft geen effect. Het gebeurt, zoals voorspelt. De gewelddadige ellendeling breekt, als het roosje zich weert, hardhandig de roos van de tak. 'Breken' betekent hier defloreren, verkrachten, het resultaat is 'verwelken'. Maar bedoelde Goethe dat?

Is dit een romantisch liefdesgedichtje zoals we in de documentatie lezen? Of zijn we getuige van een klein drama, gehuld in bloemenbeeldspraak. Engelse feministen noemen Goethes 'Heidenröslein' een 'rape parable' ('Figures of Speech', 2017). De moderne definitie van dit thema luidt: 'Bij een aanranding (of een verkrachting) wordt iemand met geweld of onder dreiging van geweld gedwongen om seksuele handelingen te ondergaan of zelf uit te voeren.' Is dit in Goethes 'Heidenröslein' het geval? Ach, arme geplukte roos. Drie literaire grootmeesters Gaillaume de Lorris, Jehan de Meun en Johann von Goethe behandelen eenzelfde thema, de zoektocht van een jonge man naar een roos, die geen roos is. Bij Jehan eindigt de ontmoeting uiteindelijk met een door beide partners gewilde liefdesomarming, bij Johann lijkt het op een verwerpelijke, strafbare aanranding.

De Dietse bewerkingen

De FR werd tweemaal naar het Middelnederlands hertaald, eenmaal naar het Brabantse dialect, eenmaal naar het Vlaamse. De Brabantse bewerking (BR) wordt toegeschreven aan de Brusselse dichter Hein van Aken, de ontstaans-tijd was vermoedelijk het laatste kwart van de 13e eeuw, of voorzichtiger gezegd, rond 1300. Het dichtwerk van Hein van Aken telt ruim 14.000 verzen. Er zijn drie handschriften die in de KB Den Haag, KB Brussel en in de Württembergisch Landesbibliothek Stuttgart (het Comburgse handschrift) bewaard worden. Bovendien zijn er een aantal fragmenten overgeleverd (we gebruiken hierna de editie van Eelco Verwijs, 'Die Rose van Hein van Aken', Utrecht 1976, tweede druk).

De auteur van de Vlaamse Roos (VR) is onbekend, het complete gedicht is niet overgeleverd. We moeten genoegen nemen met een aantal overgeleverde fragmenten, zodat er slechts in totaal 2.700 verzen bewaard zijn gebleven. De ontstaans-tijd wijkt niet van die van de Brabantse bewerking af, en wordt geschat op 1290. De verzen zijn afkomstig uit twee handschriften, die door Klaas Heeroma A (UB Jena) (opmaak: drie kolommen van 50 regels) en B (UB Utrecht) (opmaak: twee kolommen van 40 regels) worden genoemd. Heeft een bibliotheek meer dan een fragment in bezit, dan gebruikt Heeroma nog een extra cijfer. De aanduiding Bu 1 betekent dus dat we met het eerste fragment van hs. B te maken hebben dat in de UB Utrecht wordt bewaard. Eelco Verwijs heeft de tekst van Hein van Aken uitgegeven.

('Die Rose', HES Publishers, Utrecht 1976) (tweede druk).

Wij zullen ons hier op de fragmenten van VR concentreren, en bieden een kritische uitgave, gebaseerd op de editie K. Heeroma ('De fragmenten van de tweede rose', Zwolle 1958). De tekst wordt voorzien van moderne interpunctie, namen worden met hoofdletters geschreven, de schrijfwijze i/j en u/v wordt aangepast aan modern gebruik, afkortingen worden opgelost. De Middelnederlandse tekst wordt naar het moderne Nederlands vertaald. In de aantekeningen, die Heeroma in zijn editie aan de tekst toevoegt, wordt op moeilijke plaatsen ingegaan. Als wij een afwijkende verklaring geven, voegen we een W aan de aantekening toe.

Het fragmentarische karakter van VR maakt interpretatie van de tekst niet gemakkelijk. Grote tekstdelen zijn tussen de bewaard gebleven 'brokstukken' weggevallen. Naar wat in de lacunes heeft gestaan kan men slechts gissen. Maar gelukkig staan ons hulpmiddelen ter beschikking. De BR is in zijn geheel overgeleverd en kan helpen hinderlijke leemtes in de VR inhoudelijk op te vullen. Ook de FR, de brontekst van de twee Middelnederlandse bewerkingen, draagt nuttig informatie aan, vooral ook dankzij de fraaie illustraties die veel Franse manuscripten (bewaard in de British Library) sieren en hier in de tekst worden ingelast.

Het vertaalprobleem begint al bij het eerste fragment van VR. Naar schatting zijn zo'n 300

verzen, die de aanvang van de VR vormden, niet tot ons gekomen. Ons voornemen de ontbrekende stukken in VR uit Hein van Akens BR op te vullen, gaat niet altijd op. Het begin van VR wijkt totaal van BR af, ook van FR. In de Franse brontekst en in BR droomt de hoofdpersoon zoals eerder gezegd, van een zoektocht naar een prachtige roos. Het verloop van de droom vormt de inhoud van het verhaal. Maar van een droom is in VR niets te bespeuren. Daar is sprake van een minnaar, die een liefdespaar ontmoet. De weg, die de jongeman van het stel (hij heet Jolijs) heeft moeten afleggen, om zijn geliefde roos (ze heet Florentine) te veroveren, wordt door Jolijs naverteld en vormt de inhoud van de Vlaamse roman. De namen van het liefdespaar zijn door de Vlaamse dichter ingevoerd. Het is waarschijnlijk dat na het laatste fragment (BL 3) 'duizenden verzen verloren zijn gegaan', aldus D.E. van der Poel ('De Vlaamse Rose en Die Rose van Heinric. Onderzoekingen over de twee Middelnederlandse bewerkingen van de Roman de la Rose', Hilversum 1989, 55). Naar de afloop in VA kan men slechts raden.

In de Franse brontekst (en in de BR) is het einde van het verhaal duidelijk. De minnaar slaagt er ten slotte in, na veel tegensribbelingen, de roos te plukken. Maar de liefdesdroom spat tenslotte als een zeepbel uit elkaar. Op het hoogste punt van zijn liefde beleven schrikt de dromer wakker. Het is dag.

In de VR ontbreekt de droom als startpunt. Hier vormt de ontmoeting van de door liefdesverdriet geplaagde ik-figuur, een Vlaamse klerk, met het gelukkige liefdespaar Jolijs en Florentine

het begin van het verhaal. Jolijs vertelt over zijn amoureuze strapatsen, die hij uiteindelijk zo voorspoedig afsloot. Het verhaal dat Jolijs vertelt, bevat liefdeslessen voor de ongelukkige Vlaamse minnaar. Sluit de klerk, nu hij in liefdeszaken zoveel wijzer is geworden, aan het eind dan toch nog zijn ex in de armen?

In de lopende tekst lassen we hier en daar excursies in (o.a. woordverklaringen, beschrijvingen van lood-tinnen insignes), die een verhelderend licht kunnen werpen op in het verhaal genoemde onderwerpen.

We drukken hieronder het begin van de BR af (tekst en vertaling cursief). Daarna volgt de tekst die het begin van de VR vormt.

Openingsminiatuur uit Hein van Aken, Haagse handschrift

Uit: Wikimedia Commons.

Op weg naar de rozentuin

De Brabantse Roos

Zijn dromen bedrog?

Het seit menech, dat in drome
niet el en es dan idele gome,
logene ende ongewarechhede.
Nochtan heeft men ter meneger stede
5 dicke die drome vonden waer
ende die dinc gescien daer naer,
alsi in drome waren gesien.
So wie dat wille houden in dien,
dat ic doer ben ende sot,
10 ine houde drome niet over spot.
Men hefse dicke waer ondervonden.
[...]
Te minen rechten XX jaren,
alse minne neemt al sonder sparen
van jongen lieden haren tsens,
20 doe logic in een groet gepens
op mijn bedde, ende wert bevaen
met enen slape, also saen.
So quam mi een droem te voren,
dien gi hier selt mogen horen
25 van woerde te woerde ende anders niet,
en si algader so gesciet,
gelijc die droem mi dede verstaen,
dies gijt selt teer van mi ontfaen,
salic u in Dietsche ontbenden
30 den droem, dien ghi al waer selt venden.

Er zijn heel wat mensen die beweren dat
in dromen alleen maar nutteloze waanvoorstel-
lingen te zien zijn, leugens en onwaarheden. Maar
men heeft toch op veel plaatsen opgemerkt dat de
dromen waarheid bevatten en dat dingen daarna
gebeuren,
zoals die in de dromen gezien waren.
Tegen degene, die het erop wil houden
dat ik een dwaas ben en een zot, zij opgemerkt,
dat ik dromen niet voor gekkigheid houd.
Men heeft ze vaak als waar ervaren.
[...]
Op mijn twintigste levensjaar,
als de liefde van jonge mensen
onstuimig haar tol eist,
lag ik in bed diep
na te denken en viel spoedig
in een diepe slaap.
Toen kreeg ik een droom,
die ik u hier, woord voor woord, zal
navertellen, zonder wijzigingen,
alles heeft zo plaatsgevonden
als ik uit de droom heb begrepen,
waarover u mij uit verering zult horen vertellen.
Ik zal de droom in het Diets uitleggen,
u zult er niets dan de waarheid in aantreffen.

Ware vrouwe ocht here die vrien woude,
hoemen dit boec heten soude,
'Die Rose' seggic dat heten sal,
want daer es in besloten al
35 die art van minnen geellike.
Die materie es scone ende rike.
Nu moete God onse Here geven,
dat hare, daer ict dore opheven
hebbe, moete behagen alsoe,
40 dat sijt ontfa, so waer ic vroe,
want icse vor al die werelt minne:
Hets recht, want sijs rose van minen sinne.

Als er een dame of een heer zou willen weten,
hoe men dit boek zou moeten noemen,
dan zeg ik: 'De Roos' moet het heten,
want in de naam ligt geheel en al
de kunst van de liefde besloten.
De vertelstof is mooi en voornaam.
Nu moge God onze Heer geven, dat het haar, voor
wie ik het begonnen ben, zo moge behagen, dat
ze het in ontvangst wil nemen, dan zou ik blij zijn,
want ik heb haar hier op aarde meer dan alles lief.
Dat is juist zo, want ze is de roos naar wie mijn
gedachten uitgaan.

De dromer stap uit zijn droom

75 In desen tide so was dat icke
lach ende droemde een lanc sticke.
Mi dochte alsoe daer ic lach,
dat het vroech was ane den dach
ende ic stont op sonder vernoyen,
80 ende ginc mi cledren ende scoyen
ende dwoech mine hande mede.
Ute enen ziede dat ic doe dede
een cleine zelverijn naeldekin,
dat zuverleker nine mochte sijn.
85 Doe [b]essemic die naelde saen,
ende bem dus uter stat genaen,
allene, bestende mine mouwen,
om dat ic horen woude ende scouwen
der voglen zanc, die menechfoude
90 sere songen achter woude
om den zoeten nuwen tyt.
[...]
96 Ende mine dochte niet lanc
dien wech, dien ic ginc hene sciene.
Ic quam gaende op ene riviere,

In deze lentetijd gebeurde het dat ik
in bed lag en lange tijd droomde.
Het kwam me voor toen ik daar zo lag,
dat het vroeg in de ochtend was
en ik opgewekt opstond, mij ging
aankleden, mijn schoenen aantrok
en ook mijn handen waste.
Uit een naaldenkoker haalde ik
een mooi bewerkt zilveren naaldje,
dat uitermate sierlijk was.
Toen stak ik de draad snel in het oog
van de naald en heb zo de woning verlaten,
alleen, terwijl ik mijn mouwen dicht reeg,
omdat ik de zangvogels wilde horen en
zien, die in allerlei toonaarden lustig
zongen in het bos, geïnspireerd
door de heerlijke lentetijd.
[...]
De weg die ik vlug verder liep,
leek me niet lang.
Ik kwam al wandelend bij een rivier,

die neven eenre heide stoet.
100 Doe quam mi in minen moet,
dat ic mi woude daer gaen meyen
op die riviere, in die valeyen. [...]
110 Mi donct dat in minen moet,
dat ic niene hadde gesien
die riviere, in allen dien,
dat ic in mi gemerken conde,
die scoenre was tote op dien gronde,
115 no so fijn, noch so clear.
Doe gingic hare een [deel] bet naer,
om te dwane mijn ansijn
daer in ende die hande mijn.
Doe sagic den gront altemale
120 gepaveit met stenen wale.
[...]
Doe ic een luttel hadde gegaen,
sagic vore mi een vergier staen,
dat groet was ende harde wijt.
Oec waest gesloten ende gevrijt
135 met starken ende met hogen muren,
wel gehouwen met figuren,
ende met beelden, gescreven wale,
daer ic u gerne altemale
die figuren ave verseide,
140 constic met eneger behendicheide.
Na dien dat si mi gedaen
dochte, salic doen verstaen.
Die irste beelde hiet Haettie.
So sceen die ymagene wel.
Sine was niet te gereke wale,
150 mare ontsent sceen soe altemale.
Soe hadde int voerhoet menege lese,
ende opgescurst was hare die nese.
Lelec was si ende verronst mede.
Si stoet verwimpelt daer ter stede
155 met enen doke onsuverlike.

die naast een weiland stroomde.
Toen kreeg ik er zin in om
me in het dal aan de waterkant
te gaan verpozen. [...]
Het kwam mij voor, toen ik erover nadacht,
dat ik nog nooit in mijn leven
een rivier had gezien, voor zover
ik het mij kon herinneren,
die mooier was tot op de bodem,
niet zo schoon, noch zo helder.
Toen liep ik een stukje naar de rivier toe,
om in het water mijn gezicht te wassen
en ook mijn handen.
Toen zag ik dat de bodem
prachtig met steentjes bedekt was.
[...]
Toen ik een stukje verder was gelopen,
zag ik voor me een tuin liggen,
die groot was en zeer uitgestrekt.
Verder was de tuin gesloten en omgeven
door dikke, hoge muren,
prachtig versierd met beeldhouwde figuren,
met reliëfs, voorzien van opschriften.
Ik zou u graag volledig
de figuren opnoemen als ik daartoe
enige bekwaamheid bezat.
Afgaande op hun door mij vermoede
vormgeving, zal ik ze u uitleggen.
Het eerste beeld heette Haat.
Dat bleek duidelijk uit de uitbeelding.
Ze was niet in goeden doen,
want ze scheen niet goed bij haar verstand te zijn.
Ze had in haar voorhoofd veel rimpels
en haar neus was opgetrokken.
Ze was lelijk en ook gerimpeld.
Ze stond daar op haar plek,
het hoofd gewikkeld in een vieze doek.

'Help. De Nederlandse Middeleeuwen dreigen in de marge te verdwijnen. Het onderzoek naar de middeleeuwse geschiedenis van Nederland drijft tegenwoordig vooral op pensionado's...'. Deze noodkreet van de historicus Hans Mol was te lezen in de Volkskrant van 1 februari 2022. De door hem vastgestelde marginalisering van de Middeleeuwen geldt niet alleen voor de geschiedenis, maar evenzeer voor onze historische letteren.

Het gebrek aan belangstelling is zeker niet te wijten aan het intussen relatief bescheiden aantal vakspecialisten. Regelmatig worden congressen georganiseerd, waarvan de resultaten in omvangrijke boeken worden gepubliceerd. Ook aan publicaties in vaktijdschriften is geen gebrek. Meestal gaat het om onderzoekresultaten, bestemd voor en gelezen door wetenschappers.

Het hier gepresenteerde boek is geen wetenschappelijke studie, het is een poging het brede publiek te winnen voor een boeiende middeleeuwse roman, de 'Roman van de Roos', waarin verteld wordt over de droom van een minnaar die verliefd wordt op een roos. Het verhaal is een allegorie, dat wil zeggen, een liefdesgeschiedenis in beeldspraak. Je snapt het al, de roos is geen roos, het is de deknaam voor een liefallig meisje dat door haar heetgebakerde lover ten langen leste toch wordt versierd. Het gaat om verbloemde seks.

Het origineel, de 'Roman de la Rose', werd geschreven in Frankrijk, het werd rond 1300 twee keer in het Middelnederlands vertaald, in het Vlaams en in het Brabants. De Vlaamse versie, die helaas slechts in fragmenten tot ons gekomen is, vormt de grondslag van dit boek.

De presentatie is onorthodox. We overtreden met plezier de gestrengere regels van wetenschappelijkheid, mijden voetnoten, kennen slechts spaarzaam verwijzingen, het boek heeft een onaanzienlijke literatuurlijst.

Wat heeft het dan wel? Het bevat een vrij letterlijke vertaling van de Middelnederlandse tekst, relevante aantekeningen bij tekstproblemen, een toegankelijke uitleg van middeleeuwse begrippen, verwijzingen naar verwante cultuuruitingen en is ter vermaak opgeleukt met plaatjes, kleurrijke illustraties uit Franse handschriften.

Onze bijzondere aandacht trekt de afbeelding van het 'Valse Paradijs' dat Jeroen Bosch, geïnspireerd door de 'Roman van de Roos', rond 1500 in zijn 'Tuin der Lusten' vereeuwigde. Nooit van gehoord? Er was in de oertijd een bosrijke plek, een nepparadijs, noem het een vrijplaats, waar de verboden liefde werd bedreven, maar dat later, voor sommigen tot hun spijt, volgens sommigen terecht, door de zondvloed werd weggespoeld.

Johan H. Winkelman (1940) was sinds 1970 als germanist-mediëvist aan de Universiteit van Amsterdam verbonden, sinds april 1999 als bijzonder hoogleraar Letterkunde van de Middeleeuwen, in het bijzonder de Duitse. Hij publiceerde en publiceert (sinds 2005 als emeritus) over de Middelhoogduitse en Middelnederlandse literatuur.

